

PROBLEM BEZPIECZEŃSTWA ENERGETYCZNEGO W KONFLIKCIE ROSYJSKO-CZECZEŃSKIM

Patrycja Zając

Zakład Stosunków Międzynarodowych, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
Plac Litewski 3, 20-080 Lublin, patrycja.zajac1@gmail.com.pl

Streszczenie. Konflikt w Czeczenii stanowi zagrożenie nie tylko dla integralności terytorialnej Rosji, ale również dla jej bezpieczeństwa energetycznego. Kwestie energetyczne były jednym z głównych środków nacisku, który został zastosowany przez Rosję w stosunku do Czeczenii. Punktem docelowym działań Rosji było przekształcenie Czeczenii z eksportera ropy, w całkowicie uzależnionego od Federacji Rosyjskiej odbiorcę energii. Artykuł stanowi próbę określenia znaczenia surowców naturalnych i bezpieczeństwa energetycznego dla Rosji i Czeczenii. Autorka stwierdza, że chociaż samo wydobycie surowców miało większe znaczenie dla Czeczenii, to zapewnienie bezpieczeństwa dostaw i rozgrywka o surowce Morza Kaspijskiego sprawiły, że Czeczenia stała się dla Rosji szczególnie ważna.

Słowa kluczowe: Czeczenia, Rosja, konflikt w Czeczenii, bezpieczeństwo energetyczne

WSTĘP

Czeczenia jest niewielką, autonomiczną republiką, o powierzchni 16,6 tys. km² położoną w regionie Kaukazu Północnego, wchodzącą w skład Federacji Rosyjskiej¹. Obszar ten stał się prawdziwym problemem Rosji, kiedy Czeczenia wykorzystała rozpad Związku Radzieckiego jako okazję do uwolnienia się spod wpływów rosyjskich. Problemy w relacjach między Rosją a Czeczenią rozpoczęły się w XIX wieku, kiedy Kaukaz znalazł się w strefie zainteresowań Rosji carskiej. Ponad dwa wieki relacji obfitowały w liczne konflikty między narodami, a polityka stosowana przez władze Rosji wobec Czeczenii nie przyczyniła się do normalizacji stosunków, wręcz zaczęła przynosić odwrotny skutek, doprowadzając do narastania wzajemnej niechęci. Nieudolna polityka najpierw Rosji carskiej, a następnie ZSRR wobec Czeczenów wpłynęła na kształtowanie się relacji pomiędzy narodem rosyjskim i czeczeńskim, również po upadku

¹ M. Falkowski, *Czeczenia*, w: *Konflikty zbrojne na obszarze postradzieckim. Stan obecny, perspektywy uregulowania. Konsekwencje*, „Prace OSW” 2003, nr 9, s. 31.

Związku Radzieckiego². Dążenia niepodległościowe Czeczenii rozpoczęły się w latach 90. XX wieku i były niejako próbą wykorzystania słabości Rosji po rozwiązaniu Związku Radzieckiego. Rosja miała wiele powodów, dla których zachowanie Czeczenii w swoich granicach było szczególnie ważne – w tym do najważniejszych należy zaliczyć chęć utrzymania strefy wpływów Rosji i uniknięcia „efektu domina” w stosunku do innych terytoriów. Niemniej jednak, bardzo istotne dla Rosji było również zachowanie bezpieczeństwa energetycznego, co wiązało się z utrzymaniem Czeczenii w swoich granicach. Postawa Rosji wobec Czeczenii w kontekście energetyki w latach 90. XX wieku i na początku XXI wieku związana była z dwoma zasadniczymi kwestiami. Pierwsza, to chęć zagwarantowania własnego bezpieczeństwa energetycznego i realizowania większych celów politycznych – w tym pomyślnie dla Rosji rozstrzygnięcie sporu o surowce Morza Kaspijskiego, czy zapewnienie stabilności przesyłów surowców poprzez gwarancję bezpieczeństwa rurociągu przebiegającego przez terytorium Czeczenii. Druga kwestia związana była z działaniami Rosji mającymi na celu zmianę Czeczenii z eksportera surowców w całkowicie uzależnionego od Rosji konsumenta.

BEZPIECZEŃSTWO ENERGETYCZNE CZECZENII W KONFLIKCIE ROSYJSKO-CZECZEŃSKIM

Poddając analizie konflikt rosyjsko-czeczeński należy zauważyć, że bezpieczeństwo energetyczne jest w tym przypadku bardzo złożonym zagadnieniem. Przede wszystkim zupełnie inne znaczenie miały surowce dla Czeczenii, a inne dla Rosji. Dla bardzo archaicznej gospodarki Czeczenii ropa naftowa i gaz ziemny stanowiły źródło znaczących przychodów, a sektor energetyczny (obok budownictwa) był najprężniej działającym sektorem gospodarki. Dla małej republiki stosunkowo obfite (biorąc pod uwagę obszar) i wysokojakościowe złoża miały dużo większe znaczenie niż dla liczącej ponad 17 mln km², obfitującej w surowce Rosji. W związku z tym dla Czeczenii bezpieczeństwo energetyczne było rozumiane jako zapewnienie stabilności wydobycia surowców, utrzymanie możliwości przetwarzania ropy (m.in. z Azerbejdżanu i Kazachstanu) oraz utrzymanie względnie stałego poziomu sprzedaży surowców. Zablockowanie możliwości eksploatacji pozbawiłoby Czeczenię głównych wpływów do budżetu i przyczyniłoby się do destabilizacji wywołanej drastycznie pogłębiającym się bezrobociem.

W inny sposób bezpieczeństwo energetyczne w kontekście relacji z Czeczenią widziała Rosja, dla której przemysł wydobywczy był i nadal jest najważniejszym i najprężniej rozwijającym się sektorem gospodarki (w 2010 roku

² M. Falkowski, *Czeczenia a Rosja. Znaczenie kwestii czeczeńskiej dla współczesnej Rosji*, „Prace OSW” 2003, nr 11, s. 26.

zyski z eksportu surowców stanowiły 44% całkowitych wpływów do budżetu), w związku z tym Rosja nie mogła sobie pozwolić, aby mała republika leżąca w jej granicach prowadziła niezależną politykę energetyczną. Utrzymanie Czeczenii było niewątpliwie dla Rosji kwestią prestiżową³. Dodatkowo, konieczność zachowania Czeczenii wpisywała się w realizację interesów Rosji na arenie międzynarodowej i była związana ze wspomnianym sporem o złoża ulokowane na dnie Morza Kaspijskiego i bezpieczeństwem przesyłu surowców.

Pierwsza teza zawarta w poniższym artykule zakłada, że dla Rosji sama eksploatacja złóż w Czeczenii nie miała istotnego znaczenia, biorąc pod uwagę skalę całkowitego wydobycia surowców w Rosji, o wiele ważniejsze było wykorzystanie Czeczenii w kontekście realizacji większych celów, związanych z bezpieczeństwem energetycznym. Dla Czeczenii z kolei wydobycie było najbardziej dochodową gałęzią gospodarczą. Druga teza przyjmuje, że działania Rosji od początku lat 90. miały na celu przekształcenie Czeczenii z producenta surowców w ich odbiorcę.

Głównym bogactwem Czeczenii jest ropa naftowa i gaz ziemny, na terenie tym zlokalizowane jest około 30 pól naftowych i gazowych, z czego około 20 na Grzbiecie Terskim, pozostałe – na Grzbiecie Sunżańskim i w Górach Czarnych⁴. Na obszarze Czeczenii w okresie ZSRR funkcjonowały 4 rafinerie, które z obszaru Guriewskiego, Mangyszłaku oraz z Tiumeni transportowały ropę do Kazachstanu. Wydobycie surowców w tym regionie stanowiło zaledwie 1% całkowitego wydobycia rosyjskich surowców⁵. Chociaż Czeczenia, Kraj Krasnodarski i Kraj Stawropolski są najstarszymi obszarami wydobycia ropy naftowej Rosji, to w 2012 roku całkowite wydobycie wynosiło zaledwie 5 mln ton rocznie i praktycznie nie miało znaczenia dla rosyjskiej gospodarki⁶. Główne punkty wydobycia surowców w Czeczenii zaczęły się prężnie rozwijać w latach 30. i 40. Władze Związku Radzieckiego w XX wieku z chęcią wspierały prace geologiczne, mające na celu odkrycie nowych źródeł. Coraz większego znaczenia zaczęły nabierać pola naftowe w Benoi, Malgobek, Goragor, Oisungur, Adu-jurcie i Tashkalin⁷. Rekordowe wydobycie ropy naftowej w XX wieku przypadło na rok 1971 – 71 mln ton, w roku 1980 wynosiło 7,4 mln ton, a w roku 1985 było mniejsze o 2,1 mln i od tego momentu stale spadało. W latach 90. wydobycie wynosiło około 4,2 mln ton, a roku 1994 osiągnęło poziom zaledwie 1,2

³ W. Konończuk, *Najlepszy sojusznik Rosji. Kondycja i perspektywy rosyjskiego sektora naftowego*, Warszawa 2012.

⁴ *Chechnya: Questions and answers. Geography, population and history*, The Embassy of the Russian Federation in the Kingdom of Thailand, <http://www.thailand.mid.ru/chech3.html> (dostęp: 16.08.2013).

⁵ M. Kuleba, *Rurociągowe dno kaukaskich konfliktów*, „Rurociągi. Polish pipeline journal” 2004, nr 2–3, http://www.rurociagi.com/spis_art/2004_2-3/rurociagowe_dno.html (dostęp: 16.08.2013).

⁶ W. Konończuk, *op. cit.*, s. 20.

⁷ *Chechnya: Questions and answers...*

mln ton⁸ a średnie dobowe wydobycie wynosiło 3,5–4 tys. ton⁹. Ropa pochodząca z Czeczenii jest doskonałej jakości, składa się w 35% z lekkich frakcji. Ze względu na swoją wysoką jakość ropa była nawet sprzedawana do Watykanu, gdzie wykorzystywano ją do produkcji lamp naftowych, a aż 90% olejów lotniczych byłego Związku Radzieckiego wytwarzano właśnie w Czeczenii¹⁰. Nie lepiej sytuacja przedstawiała się w przypadku gazu ziemnego – tutaj również kulminacyjny moment wydobycia przypadał na przełom lat 60. i 70. XX wieku. Wprawdzie w roku 1990 wydobywano 1,5 mln m³, ale już tylko 486 tys. m³ – w 1994 roku¹¹.

Żeby zrozumieć znaczenie samego przemysłu naftowego dla mieszkańców Czeczenii, należy dokonać analizy specyfiki jej sytuacji gospodarczej. Po pierwsze, gospodarka Czeczenii była częścią nieudolnej i archaicznej gospodarki ZSRR. Po drugie, składała się z dwóch odrębnych systemów – rodowego i socjalistycznego. Rodowy, opierał się na tradycyjnej gospodarce z mocno rozwiniętym sektorem rolniczym, socjalistyczny koncentrował się wokół przemysłu, głównie naftowego. Dostęp do najwyższych urzędów mieli głównie Rosjanie. W latach 80. zaledwie około 30% funkcjonariuszy partii komunistycznej stanowili Czeczeni lub Ingusze. Nie dziwi więc fakt, że kluczowe dla gospodarki sektory (budowlany i naftowy) były kontrolowane przez Rosjan¹². Czeczeni pracowali zazwyczaj jako prości i niewykwalifikowani robotnicy. Stanowiska kierownicze, głównych specjalistów i inżynierów obsadzone były przez Rosjan. Między innymi dzięki takim praktykom Czeczeni, mimo obfitości najwyższej klasy surowców, nie byli w stanie sami ich przetwarzać. Brak wiedzy i technologii był widoczny podczas I wojny czeczeńskiej, kiedy doszło do ostrzału zakładów naftowych. Rosjanom zależało na spowodowaniu niewielkich szkód, które jedynie czasowo wstrzymywały proces przetwórstwa ropy. Wiedząc, że zatrudnieni Czeczeni są głównie niewykwalifikowanymi robotnikami, Rosjanie próbowali uzależnić wznowienie pracy rafinerii od pomocy ze strony swoich inżynierów. Założyli, że przemysł petrochemiczny jest ważną kartą przetargową, więc Czeczenia nie może sobie pozwolić na wstrzymanie pracy w rafineriach¹³. Z drugiej strony w Czeczenii produkowano na potrzeby Rosji 25 rodzajów olejów lotniczych. Mając na uwadze ten fakt, Czeczenia liczyła, że Rosja będzie zmuszona pomóc we wznowieniu strategicznej produkcji ze

⁸ S. Ciesielski, *Studia z dziejów Europy Wschodniej. 2. Rosja – Czeczenia. Dwa stulecia konfliktu*, Warszawa 2003, s.239.

⁹ M. Kuleba, *op. cit.*

¹⁰ J. Daly, *Suitably Pacified, Rosneft to Invest in Chechen Oil Infrastructure*, „Oilprice” 08.07.2013, <http://oilprice.com/Geopolitics/International/Suitably-Pacified-Rosneft-to-Invest-in-Chechen-Oil-Infrastructure.html> (dostęp: 10.09.2013).

¹¹ S. Ciesielski, *op. cit.*

¹² O. Bullough, *Kaukaz. Niech świat rozbrzmiewa naszą chwałą*, Poznań 2013, s. 296.

¹³ M. Kuleba, *Rurociągowe dno...*

względu na potrzeby swojego lotnictwa¹⁴. Po wydarzeniach w 1991 roku produkcja w zakładach im. Szerpiowa została wstrzymana. Okazało się, że w procesie wytwarzania najważniejsza jest nie sama ropa, ale technologia. W związku z czym Rosjanie bez problemu sami zaczęli wytwarzać oleje, wprawdzie gorszej jakości, ale bez udziału Czeczenii¹⁵. W trakcie II wojny czeczeńskiej Rosja zupełnie zmieniła strategię i zniszczyła wszystkie zakłady produkcyjne oraz rafinerię, skazując Czeczenię na ogromne bezrobocie i pozbawienie jej głównego źródła dochodów.

Po zakończeniu działań wojennych, kiedy cały przemysł (fabryki, magazyny i hale produkcyjne) został zniszczony, bezrobocie zaczęło drastycznie rosnąć, podobnie jak przestępcze podziemie. Sytuacja ta wynikała nie tylko z działań wojennych, ale także była konsekwencją nieudolnej polityki władz Czeczenii. Dżochar Dudajew (pierwszy prezydent republiki) zamiast szukać wyjścia z tragicznej sytuacji, zajmował się nierealnymi planami inwestycyjnymi. Gospodarka Czeczenii włączona w system gospodarki radzieckiej była przestarzała i zupełnie niekonkurencyjna. Dudajew liczył na ogromne zagraniczne inwestycje, które miały być zastrzykiem finansowym dla republiki. Nie brał jednak pod uwagę faktu, że Rosja nie dopuści do jakichkolwiek działań finansowych w Czeczenii ze względu na dążenie do całkowitego uzależnienia republiki od swojej gospodarki¹⁶. Poza brakiem pieniędzy szczególnie frapującym problemem był brak kadry. Większość Rosjan, zajmujących najwyższe stanowiska, emigrowała po wybuchu konfliktu, a czeczeńska inteligencja znajdowała się w opozycji lub również wyjechała z republiki. Sytuacja braku elit intelektualnych w Czeczenii była zjawiskiem skrajnym w porównaniu z innymi narodami kaukaskimi, gdzie inteligencja została po prostu wyłączona z życia publicznego (Dagestan)¹⁷. W tych warunkach trudno było oczekiwać szybkiej poprawy sytuacji. Bezrobocie w latach 90., związane z upadającym przemysłem wydobywczym, było tak ogromne (niektóre źródła podają, że sięgało nawet 70%), że stało się szczególnie niebezpiecznym zjawiskiem społecznym. Dla porównania, zgodnie z oficjalnymi danymi przedstawionymi przez Ministerstwo Pracy Czeczenii, w 2010 roku bezrobocie wynosiło 36,3%. Republika powoli stara się pobudzić gospodarkę, a długofalowe plany rozwoju zakładają spadek bezrobocia do 25%¹⁸.

Rosnące bezrobocie przyczyniło się do zwiększenia zjawiska kradzieży ropy, a straty dochodziły do 4 mld rubli. Surowiec sprzedawano po zawyżonych

¹⁴ M. Kuleba, *Szamil Basajew. Rycerski etos a powinność żołnierska*, Warszawa 2007, s. 57.

¹⁵ *Ibidem*, s. 276.

¹⁶ *Ibidem*, s. 56.

¹⁷ M. Falkowski, M. Marszewski, *Kaukaskie „terytoria plemienne”*. Kaukaz Północny – cywilizacyjnie obca enklawa w granicach Rosji, „Prace OSW” 2010, nr 34, s. 34.

¹⁸ *Ponad 240 tys. bezrobotnych w Czeczenii*, Kaukaz.info, <http://www.kaukaz.info/ponad-240-tysiecy-bezrobotnych-w-czeczenii.html> (dostęp: 10.09.2013).

cenach za granicę¹⁹. Ropa była wydobywana często za pomocą bardzo prymitywnego sprzętu i praktycznie bez dodatkowych kosztów. Opłata obejmowała głównie łapówki dla rosyjskich żołnierzy, którzy nie zwracali uwagi na ciężarówkę z surowcem opuszczając granice Czeczenii²⁰.

BEZPIECZEŃSTWO ENERGETYCZNE ROSJI W KONFLIKCIE ROSYJSKO-CZECZEŃSKIM

Energetyczny kontekst konfliktu rosyjsko-czeczeńskiego z perspektywy Rosji nie jest wbrew pozorom skoncentrowany na samym wydobyciu i przetwarzaniu surowców. Ta kwestia jest szczególnie ważna dla samej Czeczenii, która opierała swoją gospodarkę na przemyśle wydobywczym. Eksploatacja ropy naftowej i gazu ziemnego stanowiła dla niej podstawę wpływów do budżetu i w znacznym stopniu tworzyła jej PKB. Dla Rosji o wiele bardziej istotne są kwestie związane z podziałem surowców Morza Kaspijskiego, na które bezpośredni wpływ miała wojna w Czeczenii. Rosja zawsze pretendowała do roli lidera, jeśli chodzi o rynek surowcowy, i utratę kontroli choćby nad niewielką częścią złóż, odebrałaby jako dotkliwą porażkę, zwłaszcza, że doprowadziłoby to do umocnienia pozycji innych państw i wykluczenia jej z gry o surowce. Po roku 1991 i zmianach geopolitycznych środowisko międzynarodowe musiało się uporać z kilkoma problemami, których pomyślne rozwiązanie mogło doprowadzić do wzrostu znaczenia poszczególnych państw w regionie. Jednym z takich problemów był podział surowców Morza Kaspijskiego.

Wraz z dynamicznym rozwojem gospodarczym wzrasta zapotrzebowanie na surowce, które stopniowo ulegają wyczerpaniu. Konieczne stało się zatem poszukiwanie nowych złóż, zabezpieczających ciągłość dostaw energii. Pozytkowanie surowców ze złóż morskich stało się podmiotem rywalizacji wielu państw, w tym również Rosji. Najbardziej intensywne wydobycie surowców, głównie węgla kamiennego, z morskiego dna przypadało na lata 60. i 90. – głównie przez Japonię, Wielką Brytanię, Norwegię czy w końcu samą Rosję. Obecnie szacuje się, że około 35% wydobycia pochodzi ze złóż morskich²¹. Dodatkowo, akweny morskie mają ogromne znaczenie strategiczne, dostarczają nie tylko surowców, ale są ważnymi szlakami komunikacyjnymi, co często jest o wiele ważniejsze niż samo wydobycie.

Na początku lat 90., po upadku ZSRR, 5 państw rościło sobie prawa do złóż morskich – Rosja, Iran, Kazachstan, Azerbejdżan, Turkmenistan. Każde z nich przedstawiło własną koncepcję, która spotkała się z mniejszą lub większą

¹⁹ S. Ciesielski, *op. cit.*, s. 241.

²⁰ *Ropa, a wojna w Czeczenii*, RMF24, <http://www.rmfm24.pl/fakty/polska/news-ropa-a-wojna-w-czeczenii,nId,117117#> (dostęp: 11.09.2013).

²¹ A. Piestrzyński, *Surowce mineralne oceanów*, „Górnictwo i geoinżynieria” 2011, z. 4/5.

aprobata z strony pozostałych państw²². O ile dla Iranu i Rosji same surowce nie stanowiły priorytetu, to dla Kazachstanu, Azerbejdżanu i Turkmenistanu były kwestią kluczową²³. Potencjał surowcowy Morza Kaspijskiego był podmiotem wielu spekulacji. Początkowo znacznie przeceniono rozmiar rezerw surowcowych, obecne szacunki nie są aż tak optymistyczne. Dodatkowo, zainteresowanie państw budziło atrakcyjne położenie akwenu – na styku Europy, Bliskiego Wschodu i Azji Centralnej. Rosja i Iran uważały, że Morze Kaspijskie jest morzem wewnętrznym, więc nie podlega prawu międzynarodowemu. Pozostałe państwa twierdziły, że jest to morze zewnętrzne, w związku z tym wchodzi w zakres przedmiotowy prawa międzynarodowego. Ostatecznie rozważano dwie wersje – Iran opowiadał się za równym podziałem po 20% dla każdego państwa, Rosja optowała za proporcjonalnym podziałem odnoszonym do długości linii brzegowej (zgodnie z tym założeniem otrzymałaby około 18,5%)²⁴. Najwięcej na tym rozwiązaniu skorzystałby Kazachstan, który otrzymałby 30,8% dna morskiego. O ile Rosja utrzymywała, że dno powinno być proporcjonalnie podzielone, to sama woda powinna być wspólna i dostępna dla wszystkich. Nietrudno się domyśleć, że Kazachstan i Azerbejdżan optowały za stanowiskiem Rosji²⁵.

Konflikt w Czeczenii mógł zagrozić interesom Rosji, zwłaszcza kiedy doszła do tego napięta sytuacja w Dagestanie. Problemy z tendencjami separatystycznymi miały dla niej coraz większe znaczenie. Zaangażowanie Rosji w pertraktacje dotyczące podziału surowców tłumaczy sytuacja w sektorze wydobywczym na początku lat 90. Rozpad Związku Radzieckiego spowodował poważną destabilizację gospodarczą. Do początku lat 90. Rosja sukcesywnie zwiększała wydobycie i w kluczowym momencie stanowiło ono 13% całkowitego wydobycia światowego. Zapotrzebowanie na źródła energii było ogromne, 1,5-krotnie większe niż w Stanach Zjednoczonych²⁶. Wynikało to ze specyfiki gospodarki rosyjskiej koncentrującej się głównie na przemyśle ciężkim, zwłaszcza zbrojeniowym. Rok 1993 był szczególnie trudny dla rosyjskiego rynku paliwowo-energetycznego. Odnotowano wtedy najniższe wskaźniki wydobycia (82%) w stosunku do roku 1990, który był szczególnie pomyślny

²² B. Janusz-Pawłleta, *Zasoby morza kaspijskiego wydobycie i transport do Europy. Aspekt prawno-międzynarodowy*. „Bezpieczeństwo narodowe” 2006, nr 1.

²³ M. Kuleba, *Rurociągowie dno...*

²⁴ J. Daly, *Domodevo and the Chechen Conflict*, Swiss Federal Institute of Technology Zurich, <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Articles/Detail/?lng=en&ots627=fce62fe0-528d-4884-9cdf-283c282cf0b2&id=126470&contextid734=126470&contextid735=126466&tabid=126466> (dostęp: 23.09.2013).

²⁵ P. Kuspys, *Polityka energetyczna Federacji Rosyjskiej wobec Azji Centralnej*, „Biuletyn Opinii Fundacji Aleksandra Kwaśniewskiego Amicus Europae” 2011, nr 11.

²⁶ W.S. Michałowski, *Energy security and regional conflicts in caucasus*, „Rurociągi. Polish pipeline journal” 2012, nr 2 (66), s. 37.

dla tego sektora²⁷. Poza tym sektor energetyczny pogrążył kryzys finansowy, który dwukrotnie zmniejszył nakłady inwestycyjne. Spadła efektywność ropy naftowej i gazu ziemnego, głównie z powodu eksploataowania małych i znacznie uboższych złóż²⁸. Załamanie na rynku surowcowym, zwłaszcza dwu wspomnianych wcześniej surowców, doprowadziło do poważnych zmian w gospodarce. Rosja zdecydowała się (ze względu na ogromną energochłonność gospodarki) na zastąpienie ropy naftowej i gazu ziemnego, węglem kamiennym. Surowce te były przygotowane głównie na eksport, co miało na celu zwiększenie wpływów do budżetu. W związku z opisaną sytuacją w latach 90. rozpoczął się proces restrukturyzacji kopalni²⁹.

W 1996 roku wydobycie ropy naftowej spadło do 6 mln dziennie. Dopiero od 1999 roku (po przejęciu władzy przez Władimira Putina) zaczęło rosnąć, ale wyniki i tak nie były oszałamiające. W pierwszej dekadzie XXI wieku udało się dobić do 10 mln baryłek dziennie. Rosja zwiększyła swój udział w światowym wydobyciu i zaczęła wyraźnie uczestniczyć w kształtowaniu cen³⁰. Opisana sytuacja, która panowała w latach 90. tłumaczy zaangażowanie Rosji w walkę o podział surowców. Czynnikiem, który umacniał jej postawę jest oczywiście chęć utrzymania swojej pozycji jednego w dostawach gazu i ropy. Dzięki temu Rosja mogła uzależniać od siebie państwa europejskie i traktować surowce jako środek manipulacji politycznej – nie chciała dopuścić do sytuacji zbytniego umocnienia innych państw. Żeby w pełni wykorzystać potencjał Morza Kaspijskiego, Rosja musiała zagwarantować stabilną sytuację w Dagestanie, a co za tym idzie – w Czeczenii. Jednak w latach 90. Czeczenia była najbardziej niestabilnym regionem Rosji, a napięcie w Dagestanie bardzo szybko narastało. W sierpniu 1999 roku Szamil Basajew, stojąc na czele „armii” mudżahedinów, dokonał zbrojnego ataku na górskie tereny Dagestanu. Szamil traktował ten ruch jako uderzenie prewencyjne, twierdząc, że wojna i tak wybuchnie. Z drugiej strony, jego krok wynikał z utopijnego marzenia o stworzeniu państwa islamskiego. Liczył na wybuch antyrosyjskiego powstania na Kaukazie, które miało rozpocząć się w Czeczenii i rozprzestrzenić na pozostałe republiki. Niestety szybko okazało się, że sytuacja na pograniczu czeczeńsko-dagestańskim dostarczyła pretekstu do wybuchu II wojny czeczeńskiej³¹. Rosja w żadnym wypadku nie mogła sobie pozwolić na utratę Dagestanu, ponieważ posiadał on 249 mil wybrzeża Morza Kaspijskiego. Suwerenność tego terenu w istocie oznaczałaby redukcję dostępu Rosji do akwenu zaledwie do delty Wołgi. Rosja mogłaby

²⁷ E. Fischer, *Rosyjski sektor surowców energetyczny i jego znaczenie dla gospodarki*, „Polityka gospodarcza” 2001, nr 5–6, s. 94.

²⁸ *Ibidem*, s. 95.

²⁹ U. Lorenz, *Rosyjski węgiel energetyczny na rynkach międzynarodowych*, „Polityka Energetyczna” 2004, t. 7, zeszyt specjalny, s. 436.

³⁰ P. Godlewski, *Krótki zarys rosyjskiej polityki ekonomicznej ropy naftowej i gazu ziemnego*, „Biuletyn Opinii Fundacji Aleksandra Kwaśniewskiego Amicus Europae” 2011, nr 11.

³¹ M. Kuleba, *Szamil Basajew...*, s. 276.

liczyć tylko na 4% udziału w eksploatacji dna morskiego³². Sytuacja w Dagestanie była pochodną ewolucji konfliktu rosyjsko-czeczeńskiego. Początkowo miał on charakter konfliktu etnicznego, ale stopniowo zaczął zmieniać się w kaukaską islamską rewolucję. Przyczyn tego procesu można dopatrywać się bardziej w widocznym odwoływaniu się do ideologii islamu niż w walce narodowyzwoleńczej. Wpływ na tę ewolucję miały również ataki terrorystyczne i zamachy, nie tylko w Czeczenii, ale również w Dagestanie, Inguszetii, Kabardyno-Bałkarii, Osetii Północnej³³.

Nie należy również zapominać o tym, że każda wojna pochłania ogromne pieniądze. Pograżona w kryzysie Rosja musiała znaleźć w miarę stałe źródło dochodów, które pokrywałyby wydatki na wojnę. Sprzedaż ropy naftowej i gazu ziemnego zapewniała stabilne i pewne wpływy do budżetu. Biorąc pod uwagę fakt, że na własne potrzeby coraz częściej wykorzystywano węgiel kamienny, najdroższe surowce można było przeznaczyć na eksport. Szamil Basajew udzielając wywiadów dla zagranicznej prasy podkreślał, że Rosja wydaje niebagatelne pieniądze na działania zbrojne na Kaukazie, realizując przy tym swoje imperialistyczne ambicje³⁴. Tylko do roku 2001 konflikt pochłonął 8 mld dolarów, co stanowi ogromną sumę biorąc pod uwagę problemy, z jakimi borykała się w latach 90. Federacja Rosyjska³⁵. Pieniądze te mogły być wykorzystane chociażby na modernizację rosyjskiej armii, która była w opłakanym stanie, co zresztą udowodnił kilka lat później konflikt w Gruzji.

Rosja nie mogła pozwolić na niepodległość Czeczenii nie tylko ze względu na pokłady surowcowe czy kwestie eksploatacji złóż, ale również ze względu na konieczność zapewnienia bezpieczeństwa dostaw. Utrata Czeczenii oznaczałaby dla Rosji utratę wpływów na Morzu Kaspijskim³⁶. Przez jej terytorium przechodzi kluczowy rurociąg z Baku do Noworosyjska, którego długość na tym odcinku wynosi około 150 km. Rurociąg przebiegał także przez Dagestan³⁷.

³² J. Daly, *op. cit.*

³³ M. Falkowski, *Czeczenia między kaukaskim dżihadem a „ukrytym” separatyzmem*, Ośrodek Studiów Wschodnich im. M. Karpia, Warszawa 2007, s. 15.

³⁴ W. S. Michałowski, *My jesteśmy terrorystami dla nich, oni są terrorystami dla nas*, „Rurociągi. Polish pipeline journal” 2006, nr 4 (45), s. 43.

³⁵ M. Lansky, *The cost of Chechen war*, „Issue of the Central Asia-Caucasus Institute Analyst” 2001, nr 7.

³⁶ *Transport routes of Azerbaijani oil (Baku-Novorossiysk, Baku Supsa)*, Heydar Aliyev Foundation, http://www.azerbaijan.az/_Economy/_OilStrategy/oilStrategy_05_e.html (dostęp: 26.09.2013).

³⁷ E. Wolska, *Konflikt rosyjsko-czeczeński*, Instytut Badań nad Cywilizacjami, <http://www.cywilizacje.pl/news-id-230> (dostęp: 18.09.2013).

20 września 1994 roku został podpisany „kontrakt stulecia” na wydobycie azerskiej ropy z pól: Azeri, Czirak i Giunaszli³⁸. Zasoby oszacowano od 3 do 5 mld baryłek. Kontrakt był efektem otwarcia Azerbejdżanu na Zachód i prób prowadzenia polityki niezależnej od Rosji. Sygnatariuszami kontraktu byli: SOCAR, Amoco, Unocal, Pennzoil i McDermott, British Petroleum, Statoil, TPAO, Lukoil³⁹. Prezydent Azerbejdżanu tak wypowiadał się o politycznym znaczeniu kontraktu: „Przez podpisanie tego kontraktu mamy (...) nadzieję, na umocnienie przyjacielskich stosunków, współpracy ekonomicznej i w ogóle związków we wszystkich dziedzinach z krajami, które są reprezentowane przez spółki wchodzące w skład konsorcjum naftowego – z takimi dużymi krajami jak Stany Zjednoczone, Rosja, Anglia, Turcja czy Norwegia”⁴⁰. Informacje o podpisaniu umowy przez Azerbejdżan z państwami zachodnimi wywołały ogromny niepokój w Rosji. Żeby zminimalizować niezadowolenie Azerbejdżan zdecydował się włączyć do kontraktu rosyjską spółkę⁴¹. W dalszym ciągu problematyczne było wskazanie trasy, którą ropa zostanie transportowana. Do czasu wybudowania nowego rurociągu trzeba było korzystać z już istniejącej infrastruktury. W grę wchodziły dwie trasy: zachodnia i północna. Zachodnia przechodziła przez terytorium Gruzji i biegła do Morza Czarnego, północna przebiegała przez Grozny i kończyła się w Noworosyjsku⁴².

W latach 90. Czeczenia była najbardziej niespokojnym regionem w całej Federacji Rosyjskiej. Piętrzące się problemy związane z gigantycznym bezrobociem, chaosem politycznym i załamaniem gospodarki stworzyły bardzo niepokojącą sytuację i zagrażały bezpieczeństwu przepływu surowców. W maju 1995 roku Borys Jelcyn obiecał wielomilionową pomoc republice, ale z obietnicy tej nigdy się nie wywiązał. Wobec całkowitej bezradności Asłan Maschadow zapowiedział przejęcie rurociągu⁴³. W obliczu narastającego napięcia w Czeczenii, w 2000 roku nastąpił znaczący spadek przesyłu do 10 tys. baryłek dziennie.

Podsumowując, bezpieczeństwo energetyczne stało się ważną kartą przetargową zarówno dla Rosji, jak i dla Czeczenii w trakcie największej intensyfikacji konfliktu na Kaukazie. Duże uzależnienie Czeczenii od gospodarki rosyjskiej

³⁸ T. Świętochowski, *Kaspijska nafta i geopolityka*, „Rurociągi. Polish pipeline journal” 2005, nr 1-2.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Przemówienie Prezydenta Republiki Azerbejdżanu Hajdara Alijewa w Baku na ceremonii podpisania kontraktu między Państwową spółką Naftową Azerbejdżanu a konsorcjum zagranicznych spółek naftowych o wspólnej eksploatacji złóż w szelfie kaspijskim*, Heydar aliyev heritage, <http://lib.aliyev-heritage.org/pl/8223457.html> (dostęp: 19.09.2013).

⁴¹ T. Świętochowski, *op. cit.*

⁴² *Ibidem*.

⁴³ J. Daly, *Boston Marathon Attacks, Chechnya and Oil – the Hidden U.S. Connection*, „Oilprice” 22.04.2013, <http://oilprice.com/Geopolitics/International/Boston-Marathon-Attacks-Chechnya-and-Oil-the-Hidden-U.S.-Connection.html> (dostęp: 20.09.2013).

i oparcie jej na przemyśle wydobywczym okazało się bardzo brzemiennie w skutkach. Załamanie sektora związanego z przemysłem wydobywczym spowodowało i tak ogromne bezrobocie. Główne bogactwo republiki nie mogło być należycie wykorzystane i przynosić dochodów. W efekcie coraz prężniej rozwijał się czarny rynek handlu ropą. W obliczu nasilającego się konfliktu i zamętu politycznego Czeczenia paradoksalnie była coraz bardziej uzależniona od Rosji.

W przypadku Federacji Rosyjskiej do głosu dochodziły kwestie związane z prestiżem międzynarodowym i kwestią wizerunku Rosji – potentata surowcowego. Poza tym, niezwykle ważne było zapewnienie bezpieczeństwa przepływu surowców poprzez stabilizację sytuacji w regionach, przez które przebiegał rurociąg.

THE PROBLEM OF ENERGY SECURITY IN THE RUSSIAN-CHECHEN CONFLICT

Summary. The conflict in Chechnya, was not only a threat to the territorial integrity of Russia but also to its energy security. Energy issues were one of the main means of pressure which Russia has used in relation to Chechnya. The ultimate goal of Russia's actions was to transform Chechnya from an exporter of oil on one completely dependent on Russian energy sources. The article is an attempt to define the importance of natural resources for Russia and Chechnya. The author concludes that the mere extraction of resources was more important for Chechnya, while insuring the security of supply and activity in the Caspian Sea made Chechnya very important for Russia.

Key words: conflict in Chechnya, Russia, energy security

